

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ

Орган Друштва за Просвећивање Жене и Заштиту Њених Права

Уређује
КЊИЖЕВНИ ОДБОР

Главни Уредник
КАТАРИНА БОГДАНОВИЋ

уредиштво
у Краљице Наталије ул. 31

САДРЖАЈ:

- Први гласови у јавности о самоубиству Руже Стојановић
 Ружица Стојановић (биографија) . . . П. Лебл-Албала
 Ружица Стојановић као наставница . . . Надежда Петровић
 Женски Покрет и смрт Руже Стојановић Зорка Каснар
 Ружа Стојановић као члан „Трезвености“
 и „Друштва за Заштиту Деце“ . . . Др. М. Поповић
 Морал о коме се говори и морал по коме
 се живи Катарина Богдановић
 Одломак из једног јавног предавања . . . Исидора Секулић-
 Стремница

КЊИЖЕВНИ ОДБОР:

Анђелија Видаковић, Делфа Иванић, Зорка Каснар,
 Милева Петровић, Паулина Лебл-Албала.

БЕОГРАД, 1920.

СОЦИЈАЛИСТИЧКА ШТАМПАРИЈА „ТУЦОВИЋ“ (ИВ. ЧОЛОВИЋ) — НАРОДНИ ДОМ

ЦЕНА 2 ДИНАРА

ПРВИ ГЛАСОВИ У ЈАВНОСТИ О САМОУБИСТВУ

1) *Политика*. — У јучерашњем броју саопштили смо да су у цену зимскога капута Стојановићеве нађена два уверења општине београдске: једно је било издато њој самој: да до сада није ступала у брак, а друго је гласило на име Др. Младена Берића, професора и доцента Универзитета за кога је уверење тако исто тврдило да је нежењен. Стојановићева није оставила за собом никакву забелешку, али је код ње нађено једно писмо њој упућено, и у коме јој се, између осталог, каже: „Зар не видиш да твоја брука пуца већ и међу твојим ученицама?“ На писму није било потписа (последњих месеца писма са те стране била су увек без потписа), али је она и сувише добро познавала тај рукопис. То је било писмо онога који је и сам био сукривац за њену „бруку“, и то је био врхунац удара који су јој задавани. Онда је она, немајући више чему да се нада, задала сама себи последњи ударац: један револверски метак у слепоочницу. За њу измодену, сломљену — последње две недеље провела је без сна и готово без хране — то је у истини био спас. И тек тада када је њена стара мати, чувши потмули пад тела и помисливши да јој је кћи поново пала у несвест, почела да кука пад крвавим лешом, брзо се сазнало и за драму која је започета у знаку феминизма, хришћанске заједнице и трезвности.

2) *Политика*. — Из универзитетских кругова дознајемо да ће Универзитетски Савет тражити да се г. М. Берић, који је на онако жалостан начин умешан у смрт покојне Руже Стојановић, по чл. 69 Уредбе о Универзитету, одстрани од дужности универзитетског доцента. Тај члан гласи, да професор може бити отпуштен само онда „кад се својим неморалним и недостојним животом начини апсолутно немогућим за дужност наставника и васпитача универзитетске о младине“.

3) *Београдски Дневник*. — Узрок самоубиства, колико се могло сазнати, то је била једна љубавна историја, и то љубавна

историја која се тако развијала да је, на крају крајева, морала да се заврши браком. — Али онога дана када је требало да се изврши венчање, њен вереник г. Младен Берић, доцент на универзитету, побегао је из Београда! — Мало је, одиста, девојака које у таквој ситуацији не би извршиле или бар покушале да изврше самоубиство. — Чиста љубав, наравно, може се проводити слободно; али физичка љубав увек, по принципима традиционалног морала, намеће мушкарцу извесне обавезе, то јест, другим речима, даје респективној женској извесна права на респективног мушкарца. — Г. Младен Берић, доцент математике, можда није имао никад прилике да размишља о овим стварима, он можда нема никакву теорију којом би свој поступак могао правдати; он је поступио по примеру многих наших студената на страни, који тамо, често из лакоумности, направе извесне везе, па побегну (при чему им се кадгод дешава да буду гоњени чак до куће!). — Данашњи морал осудиће г. Берића и осудиће га врло строго, то јест ако је тачно оно што су неки листови саопштили, а наиме да је то била једна историја која је морала имати за последицу закључење брака; осудиће га у толико пре што је г. Берић већ био дао пристајанак на венчање, дакле верио се са госпођицом Стојановићевом, па је својим бегством ову довео у положај да она није могла имати снаге да не изврши самоубиство. — Иначе, ова историја, која је донела собом смрт једне од наших најинтелигентнијих дима, и која је толико нахудила угледу једнога од наших најбољих научника, ова историја дошла је да још једном посведочи тачност мишљења да љубав пре брака треба што је могуће више избогавати — савет кога би требало да се придржавају и мушки и женске

4) *Република*. — Са ужасом је у свима честитим срцима примљена трагедија оне јадне младе девојке која је пала, као жртва, у сукобу своје душевне чистоте са прљавом безобзирношћу данашњег друштва. Ретке осетљиве,

природе и мека срца морали су, са истинском сузом у оку, згрозити се над злочином који је мирнодушно извршен. И, сасвим природно, и пуно оправдано, проклетства падају на човека који је био непосредни злочанац. Они који умеју да читају физиономију људску, знали су да је индивидуа у питању од човечанскога имао у себи само своју људску фигуру, па и та носи видне атавистичке трагове далеких предака човекових. И злочин који је извршен, ма колико да је згрозно свакога исправног човека, није много изненадио оне који су добро познавали врло цењеног универзитетског професора.

5) *Балкан* (Мишљење Г-ђе Марије Селковић). — У драми Стојановићеве има толико дубине да је несимпатично назвати такву жену егзалтираном. — Несрећан крај Ружице показује њен високи морал. Данашње наше друштво још сматра жену као слабију страну и још је налази недораслу за сва права у животу којима се наслађује и радује муж, а у овом случају где жена подлегне своме осећању, и то само благодарећи мужу, тражи од жене више силе, да се одупре страсти и осећању. — Зашто та слаба жона да буде у моменту јаког и искреног осећања јача од мужа? Каква је та логика? Не зна ли друштво до каквих гадних средстава прибегавају људи, да би само задобили наклоност и љубав једне жене? — И зар само жена треба да подноси последице узамног греха? — Расуђивати тако јесте и сувише одважно. Тражити само од Ружице да одговара пред друштвом за свој грех, и то пред данашњим друштвом, које у својој средини трпи највеће неваљалце само ако су под маском високог положаја или гомиле злата, не расипујући за извор тих блага, јесте неправедно. — Док би она признала свој једини грех, проводила очајан живот, док би њој сва врата остала затворена, херој и саучесник тога греха обилазио би прве београдске салоне и био би кандидат младих девојчица. — Ружица је својум гестом показала, може бити, слабост, али је она казнила тиме и свога саучесника, а казнила је и данашње друштво.

Напомена. — Дневник Руже Стојановић добили смо када је сав материјал за овај број био већ готов и предан у штампу. Зато ћемо да га штампамо у новембарском броју, који излази одмах после овога.

Ружица Стојановић

(1891—1920)

Кад се баци поглед на цео кратак живот покојне Ружице Стојановић, уочавају се, као њене главне црте, типске особине праве јунакиње из какве узбудљиве, дубоко човечанске трагедије.

Најпре, она има извесне добре особине у тако високом ступњу да је прави херој у поређењу с другим људима. Потом, она је, поред тих својих изузетних особина, у суштини, у дну душе, прави човек, са слабостима опште човечанским. Најзад, она има своју „трагичну кривицу“, услед које страда и претрпи катастрофу, смрт.

Трагедија Ружице Стојановић јесте једна опште човечанска трагедија: напредне, револуционарне идеје, идеје друштва које ће тек доћи, имају за носиоца једно слабо, крто створење, одгајено у партијархалној средини. Њен проблем, то је проблем „храста који је усађен у мали, танак и ломан суд.“

Погледајмо цео њен живот.

Још у основној школи опајала се у тој ситној, бледоликој девојчици нека нарочита црта: необична даровитост и вредноћа у вези с приличном количином славољубља. Њена амбиција била је и оправдана: чега год се латила, постизала је успех, који је далеко премашао резултате рада обичних, просечних њених вршњака. Још у основној школи „прва ученица“, она није престала одликовати се својом даровитошћу ни у гимназији. Међутим, тешкоћа у школовању је било. Њен

отац, официр, премештан је био из места у место, и Ружа се у сваком месту морала навикавати на нове наставнице, на нове методе рада. То њој, ипак, није сметало да свуд где дође убрзо извојује себи угледно место.

Затим, у време кад је она ступала у средњу школу, гимназијска врата била су затворена за женску децу, те је с тешком муком, најпре кроз грађанску школу, па Вишу Женску и потом Учитељску продрла најзад у гимназију, изгубивши целу једну годину, али сва радосна што јој се с гимназијом пружа могућност вишег образовања.

И тако је, својом јаком вољом, у пркос свима препрекама, успела шта је хтела. Дошавши из Ниша, где је положила матурски испит, у Београд, уписала се на математичку групу филозофског факултета. Њеном позитивном, егзактном духу највише је одговарала ова позитивна наука, на коју се бацила ватрено. Ал', у исти мах, пред њом се развијају шири видици. Она осећа да није довољно радити само на свом личном усавршавању, него треба радити и на подизању друштва. Она се уписује у гутемплерску ложу, живо учествује у њеном раду и пропаганди. Ту у ложи, и на универзитету, она долази у додир са својим друговима који, припадајући разним политичким групама, понајвише социјалистичкој, у својим дугим разговорима претресају уређење целог света, свих његових установа. Сви се слажу да садашњост није добра, да друштвеном уређењу треба дати нове облике, да морал треба пречистити од свега лажног, да старе идоле треба срушити и подићи „понижене и увређене.“ Ружа, са својом урођеном женском егзалтираношћу, прихвата све те идеје, постаје, као што чине увек жене њин ватренији

поборник но сви људи који их проповедају.

Могли сте увек видети њену малу спретну фигуру, обучену врло скромно и озбиљно, како шета по Калимегдану, често сама, с једном мишљу усађеном у њена два дубока мрка ока. Она је примала туђе идеје, али не слепо, но је размишљала о њима. Кад је проговорила, свака реч је била изговорена с убеђењем, и видело се да је до суда дошла после дугог размишљања.

Тако су је затекли ратови. Са свом усрдношћу бацила се на негу рањеника. Лекари су се увек хвалили да им је она била најбрижљивија, најнежнија, али и најозбиљнија милосрдна сестра. За време непријатељске окупације, кад је сваки експанзиван живот обустављен, кад су се људи увукли у себе, и Ружица се повукла од света и удубила у свој унутрашњи живот. Када се, смрзнута и растужена на васколики јад, враћала кући с велике пијаце, где је у општинској продавници раздавала млеко грађанству од пет сати ујутру, по зими и жези, она се затварала у своју собу и мислила. За те три дуге године извршило се провирање идеја у њој. За те три године она се сложила, sazрела.

Наше ослобођење затекло је у њој формирану јавну радницу. Много невоља је она опазила, многима је требало помоћи. Она постаје у Београду наставница женске гимназије, али се њена активност не ограничава само на „службу.“ Она је једна од оснивача нашег Женског Покрета, Друштва за Просвећивање Жене и Заштиту њених права. Она путује из Београда за Битољ, Сарајево, Љубљану, Загреб, Нови Сад, свуда буди жене својим пламеним речима, свуда их организује у друштва, јер осећа да само свесне, пробуђене и уједињење жене могу подићи друштвени

морал и извести потпуно душевно уједињење. Она је једна од инспиратора и творца Женског Конгреса у Београду, септембра 1919 године, када су жене наше државе, пре него људи, прокламовале своје јединство.

Затим долази њен велики рад као вође групе на гутемплерском покрету. За све налази времена. Путује у Крагујевац, где држи предавање против алкохола, одатле у Сарајево да организује жене, и враћа се у Београд да одржи циклус предавања о boy-scoutism-у или да иде у аудијенцију Министру Председнику ради подношења захтева за женско право гласа.

Ми имамо, можда, жена више талентованих, с већом спремом, с више општег знања, али с више упорности и истрајности у раду, с више апостолске вере, убеђења и алтруизма ми нисмо досад имали ни једну равну Ружици.

Сад долази њена „трагична кривица.“ У тој дивној енергији, у тој несаломљивој вољи, неуморној активности крило се меко женско срце. Ружа је била жељна љубави. Као жена, желела је да воли и да буде вољена. На универзитету је то и била. Њен вереник страдао је у Европском рату. Али љубав се не сахрањује у гробу, она живи, и Ружа је то осећала.

Какви су били њени погледи на љубав, шта је она сматрала за допуштено или не, ми не знамо. Нама, својим најбољим пријатељицама, она то није казивала. Ми смо увек говориле о нашим друштвеним пословима, правиле планове за будући рад, а ту тему нисмо додиривале сматрајући да се питање љубави — и ако оно дубоко засеца у човечји живот — решава у свакој даној прилици друкчије, индивидуално. Вероватно је Ружица, као и толики други модерни социолошки реформатори, увиђала недо-

статке традиционалних захтева друштвеног и породичног конвенционалног морала, који су данас тако често неизводљиви. Али када је на себи осетила последице прекрханог садашњег морала, она се уплашила: у њој се пробудила патриархална жена, у њој је проговорила крв старинске честите породице. Ружица није имала храбрости да повуче последње консеквенце свог поступка: „да сама храни дете хлебом кад га је могла хранити крвљу својом.“ Она је ватрено зажелела да дете има оца, и шта је све ради тога урадила. Колико је понижења претрпела она која је била тако поносита, колико се морала савити она која је била несавитљива до упорности. Ти последњи месеци њена живота, пуни борбе, очајања, варљиве наде, једа, гриже савести, обмана, разочарења, понижења, срамоте, осећања одговорности коју она носи као наставница женске деце и оснивач нашег најпопуларнијег женског друштва, — ти месеци мора да су били за њу ужасни. Ми које нисмо знале њену страховиту тајну, често смо осуђивале у последње време њено чудно, недоследно понашање, тако различито од понашања једне јаке, самопоуздане, чврсте девојке, као што је она дотада увек била. Њена смрт нам је све објаснила. Како је сад разумемо, и како је бескрајно жалимо. Она је једна од најдрагоценијих и најболнијих жртава којима се искупљује наш данашњи уздрмани морал.

Нека јој је трајан спомен међу нама!

Паулина Лебл-Албала.

Ружица Стојановић као наставница

Математика је сувопаран предмет, она се слабо воли, па наставница која је предаје постаје немила. Али с нашом милостивом наставницом Ружицом Стојано-

вић није било тако, она је умела да стекне симпатије свих ученица, па чак и нас, отворених противника математике. Како то? Ето како: Рушка (Рушком су је звале све ученице од милоште) је била необично интелигентна и слободоумна, и није сматрала да је дужност наставнице само у томе да објасни биномне једначине и испита ученицу. Не, она је много лепше схватила дужност наставнице, она је била васпитач, саветник и друг. Она је у свој сувопарни предмет умела да унесе мало своје душе, а та душа била је привлачна.

Код нас се није стрепело од часа математике као што то обично бива, јер ако ко не зна, она није грдила, није била нетрпељива, само би болно узвикнула: „Зар ви то још не разумете!“

Она је умела да заслади своје часове каквим предавањем, некад само од неколико речи, некад својим смењом и другарским понашањем. Часови су пролазили весело, а ученица које баш не знају било је мало.

Она нас није корела као друге наставнице, па смо се ипак бојале највише ње. Не, ми је се нисмо бојале, ми смо је поштовале, она је била наш ауторитет, и кад бисмо учиниле какву погрешку, ми смо се стиделе саме себе, осећајући да ће се она стидети за нас.

Ако се што намеравало да учини, или се учинило, ишло се к њој на суд и савет. Била је строг судија и добар саветник. Кад би нам разложила ствар и доказала да смо хтеле рђаво да поступимо, она би завршавала: „Ви можете како хоћете, али знајте, и последице имате да примите, и не кривите никога.“

Она је хтела да се сва правила школска поштују, и ако је била у начелу против многих. Говорила је: „Ми се можемо борити против неких

правила и закона, али их морамо поштовати док она постоје.“

Увек нам је остављала слободну вољу, рачунајући на нашу свест.

Ако бисмо хтеле да приредимо какав излет, ми смо се обраћале опет њој. Она би то примила радосно и заложила би се код директора да успемо. А кад смо биле на излету, она је била мила и весела, започињала је с нама разговор као са себи равним. Често смо долазиле до бурних дискусија. И она није могла да сакрије своје велико уживање и понос што те младе девојке имају лепе мисли и снаге да дискутују с њом. Али на једном би се стишала, лице би јој добило бескрајно тужан израз, погледала би у даљину па у нас једним погледом пуним љубави и бриге.

— Децо моја, како сте отишле ви далеко од нас, али идите, идите и не заустављајте се, јер вам много још треба да стигнете мету! Али знајте да и ви немате потпуну слободу и да је она најдража на свету. Ви ћете се скоро ослободити туторства наставница и поћи у отворен живот. Трудите се тада да не живите само за себе, знајте да у животу има много невоља, а те невоље моћи ћете много пута да ублажите само ако будете хтеле. Уздигните се изнад материалног живота и не заборавите никад на оне ваше сестре које нису биле срећне да добију више образовање, које живе у потпуном мраку и ропству. Урадите нешто за друштво да можете рећи: „Нисам живела узалуд“, и онда сте учиниле много. А ви које одете на факултет, — а ја бих желела да све одете — трудите се да својим радом покажете својим друговима да је само њихово уображење да су способнији од вас, и не дозволите да вас сматрају за лепи пол. То понижава.

Овде би се набрале њене обрве, као да би хтеле да сакрију пламен у

очима, да одагнају мисли које су бујицом долазиле, а које нам није хтела, није могла рећи.

Била је увек нежна и добра са ученицама, па ипак сам је видела једном да је планула, планула је зато што је једна богата ученица казала: „Па нека иду оне које имају да плате“, (тицало се неког излета). Она је дрхтала од љутине и казала неколико грубих речи ученици коју је иначе волела.

Част је ценила више свега и увек се ослањала на нашу часну реч кад је био спор око нечег.

Само у два случаја било је њој непријатно са ученицама, када је давала оцене и када је саопштавала благодјејанцима да иду за благодјејање; онда је била нервозна и тужна и једва чекала да изађе из учионице.

Ако је требало помоћи неку ученицу материјално, она је прва давала, она, која је и за себе имала тако мало.

Ето таква је била Ружица Стојановић као наставница.

Једна њена ученица,
Надежда Петровићева
студент агрономије.

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ и смрт Руже Стојановић

Живот наше вредне и истрајне сараднице био је и сувише кратак, а крај тога живота и сувише свиреп и трагичан да би се о њеном раду међу нама могло говорити много, исцрпно и мирно.

Иза нас стоји њена искрена, одана и истрајна активност од године дана, а пред нама, борцима за женска права, стоји њена трагедија, трагедија жене уопште, оковане дужностима, лишене права, неспособне да се спусти до морала мужјака, а немоћне да га дигне до морала свога.

Ружа Стојановић уздигнута својим идеалима и својим способностима да-

леко изнад просечне жене, ушла је у ред социјалних радника пред којима леже најделикатнији и најсложенији проблеми. Она их је решавала сваким минутом свога живота, и решавала их је подигнута чела, истрајно и поштено, и својом главом и својим срцем.

Неколико тачака из нашег програма привукле су још од првих тренутака нашег заједничког рада њену нарочиту пажњу. Женско право гласа, проблем проституције и заштита детета биле су теме о којима је она најчешће и најбоље говорила.

Сећам се нашег првог сусрета. На једном ужем састанку оснивача нашег данашњег друштва претресали смо тачку по тачку нашег програма. Повела се реч о томе које ћемо место дати женском праву гласа. Када сам, не верујући још довољно у пробуђену свест наше жене и у културну израђеност наше средине, предложила да за први тренутак право гласа оставимо у позадини, она је са једном невероватном снагом и сјајном аргументацијом успела да нам докаже свима да баш ту тачку треба ставити на прво место. Говорила нам је: „Како ћете је просветити, како ћете од ње створити новог фактора у друштву, ако јој не пружите средства. Тражите за њу пре свега право гласа, увуците је у јаван живот; нека ту, у политичкој и економској борби сама себи извојује срећнију будућност, нека се кроз политику научи да борбом добије за себе и своју децу све оно чега је закони лишавају, а што јој припада по природном праву. Како хоћете да неко научи пливати док га не спустите у воду.“

И доиста, нико није био истрајнији међу нама у буђењу политичке свести код жене него што је то била Ружа Стојановић. Она није знала за тешкоће и за препреке када је требало спро-

вести нешто у том правцу. Она је својом иницијативом, својим путовањима и конферисањима допринела да су сва женска друштва у нашој земљи, чак и она која су врло далеко од политике, потписала нашу петицију за право гласа упућену влади.

Сећам се њеног исто тако сјајног и одлучног експонирања у другој тачци нашег програма: проблему проституције. На првом конгресу југословенских жена одржаном у Београду 1919 г. стотинама присутних слушало је Ружу Стојановић са колико је искреног огорчења протествовала против оне тешке увреде која се наноси жени подржавањем проституције. Са колико је бола говорила о тим несрећним женама којима је друштво доделило да се хране продавањем свога тела. Са колико је револта говорила о неједнаком моралу код људи и жена. Са колико је убедљивости апеловала на чланице свих женских друштава да као васпитачи дигну мушку омладину заједно са женском на онај виши, чистији морал, који ће стварати друштву здравије и срећније генерације и који ће уништавати проституцију.

И најзад, њена трећа омиљена тема, којој је посвећивала своје најлепше часове и највећа путовања: заштита детета и буђење љубави према детету. Никада симпатичнија, нежнија, мекша и топлија није била него говорећи о деци и налазећи се међу њима. Велика материнска љубав инстинктивно је била из оног чудног, неизмерно великог срца жене, које је цвилело и чезнуло да том љубављу задахне своје дете.

Исто таква, испуњена крајњим идеализмом, исцрпљујући сву своју снагу у добровољном напорном раду од јутра до мрака, она се среће свакодневно са професором Младеном Берихем, човеком који ужива репутацију

висице високо моралног, културног и необично популарног јавног радника. Он јој прилази као друг у школи, као сарадник на заштити деце, као брат у ложи трезвености, и има ли ичег природнијег него да она томе човеку верује као што су му веровали и остали.

И када јој је тај човек најзад пришао и као жени, са маскираном нежношћу, заљубљеношћу, као што му је била маскирана и хуманост, она, испуњена једним истинским и ретким идеализмом није слутила да се иза те нежности крије бруталност, као што се иза хуманости крила бедна таштина. Да је Ружа Стојановић била у животу мање велика, мање идеалисткиња, она би осетила да се кроз живот не може ићи без мало неповерења, без мало рачуна. Она није срачунавала, испитивала, него је веровала. Она није сачекала да се најпре направи јаван уговор оверен сведоцима у цркви, него се дала не мислећи а верујући. И тај тренутак заборавља, тај претерани идеализам, то одсуство срачунатости и неповерљивости, тај недостатак хладног резоновања имала је да плати најскупљом ценом за коју живи човек зна: крвљу својом и свога детета.

Тај кратки живот Руже Стојановић испуњен оданим радом и великим идеализмом, и тај трагични крај леже иза нас.

А шта стоји пред нама?

Бол за нашом изгубљеном оданом сарадницом, огорчење што се идеализам у животу теже испашта него сви остали пороци који притискују човечанство, и срџба против друштва које унижава човека васпитавајући га великим делом као морално неодговорног у односима према жени.

Хоће ли нас тај бол, огорчење и срџба онеспособити за даљу борбу и хоће ли нас утући и резигнирати, или

ће нам пред очима лебдети живље него икад аманет који је Ружа Стојановић запечатила својом крвљу.

Никада се крв невиних не просипа узалуд. Женски Покрет стоји пред великом дужношћу да започне борбу борбенију него икад за једнак морал код човека и жене. И ако су векови доказали да је друштво досудило жени — мајци један виши морал, један чистији морал, онда будимо жени свест за одржање истога и код човека. Придружимо се са још више полета и борбености културним женама целога света, јер се оне као моћни фактор у друштву, као васпитачи нових генерација залажу целим својим животом да подигну морал мужјака до морала свог, да га законски прогласе одговорним за свој морални однос према жени. Приближимо се још са више одлучности онима које свим средствима раде да се човеку затворе врата јавних кућа и да му се отме из руку проститутка.

Само у једном друштву где влада један морал за људе и жене, где је пробуђено једно правосуђе за њихове поступке, неће се гајити типови слични Младену Берићу, и неће прогонством или смрћу бити кажњаван претерани идеализам једног честитог и способног члана друштва.

И позвани и непозвани, и болећиви и свирепи очекивали су шта ће рећи Женски Покрет о својој сарадници. Хоће ли од ње створити хероја или ће је се одрицати.

Женски Покрет се овим бројем одужује своме сараднику са пуно пијетета. Са скрушеношћу пропраћа трагедију једне велике идеалисткиње чије

је поверење проиграо човек ниских моралних инстиката. И не заборављајући никад да му је драгоцен сарадник пао као жртва неједнаког морала за људе и жене, враћаће се на тај болни проблем безброј пута и убеђиваће и доказиваће да жена мора бити та чија је дужност да морал човека дигне до оног великог и светлог морала жене — мајке.

Зорка Наснар.

РУЖА СТОЈАНОВИЋ као члан Трезвености и Друштва за Заштиту Деце

Има сродства крвног, али има сродства које је још јаче од овога, то је сродство идеја. Ако се за идеју треба борити, а за остварење сваке добре идеје потребна је борба, њени боци доиста се осећају сродни.

Борба противу алкохолизма садржава у себи једну велику етичку идеју. Гутемплерски ред као један од најјачих организација у тој борби скупља све своје чланове у братско и сестринско удружење.

И Ружица Стојановић била је наша верна сестра и веран чувар идеје Трезвености и као студент и као наставник, верна му је остала до гроба...

После ратова спонтано се појавила идеја о Заштити деце. Своје прве помагаче и сараднике нашла је у редовима гутемплера, међу првима јавља се сестра Ружица Стојановић.

Била нам је веран члан, одличан борац и бранилац нејаких, али, противу себе није се умела борити, само од себе није се умела одбранити.

Д-р Милош Поповић

Морал о коме се говори и морал по коме се живи

О случају Руже Стојановић и Младена Берића довољно је обавештена сва наша јавност, и Женски Покрет, у информативном смислу, не би могао казати ништа сасвим ново. Изгледа чак да зато што се држимо само проверених факата, ми овим бројем дајемо мање података но многи наши дневни листови, који доносе не само све што знају него и оно што мисле да знају. У осталом, то сасвим одговара тенденцијама извесних чланака по новинама у последње време, у којима се све већма губи из вида велика одговорност дневне штампе за стварање јавног мњења, а све више иде се за тим да љубитељи скандала и сензација нађу занимљиве и привлачне лектире. Од нас, напротив, далеко је и сама помисао да на такав начин излазимо пред јавност; ми хоћемо само, на првом месту, да се одужимо успомени једнога нашег вредног члана, и затим да о целом томе догађају кажемо свој суд, који ће у исти мах да буде и осуда за кривце.

Међутим најпре ваља објаснити у ком смислу ћемо говорити о кривици и кривцима, јер несагласност судова у јавности очевидно показује у какав хаос и забуну можемо упасти ако се то претходно не утврди. Ту ми одмах изјављујемо да не мислимо трагати за побудама и чисто личним психолошким моментима код оба одговорна фактора, пошто се мотиви и намере тешко откривају и у нормалним приликама, код живих, а још теже када један саучесник не може више да говори, а други, као морално неурачунљив, не заслужује више наше поверење. На томе путу дакле само би се залутало у област нагађања и производних комбинација, где би сваки са својим претпоставкама и субјективним разлозима имао права и за осуду и

за оправдање. Ми ствар можемо објективно посматрати једино од момента када долази у питање однос према друштву, када су обоје — хтели не хтели — били принуђени да заузму један сасвим одређен став према данашњем друштвеном моралу. Ту је у исти мах тежиште целе ствари, и ту лежи главни разлог што се један доста обичан случај уздигао до важнога друштвеног и моралног проблема.

Сазнање да ће њихов однос имати последица уводи, дакле, и Ружу Стојановић и Младена Берића у област нашега данашњег морала, који је, као сваки практичан морал, више обичај и конвенција него идеја и разлог. Дете ће их одати друштву, и одмах ће настати питање, како и зашто оно долази на свет, када се претходно никаквим легалним путем није дало на знање да се појава његова може и сме очекивати с правом и благословом. С тим у вези јавља се и друго важно питање о извесним обавезама и дужностима, и тада истовремено почиње и морал, и кривица, и кривци.

У томе тренутку, у Ружи Стојановић буди се мати, и њој одмах постаје јасно да своје детету може дати само живот, а све остало мора да тражи за њега од друштва. И први њен захтев — не толико ради себе колико ради света и детета — морао је, сасвим природно, да буде упућен детињем оцу. Тим што би легалним путем осигурао детету своје име, показао би да дели с њом и сву одговорност.

Али, за Младена Берића ствар у тај исти мах добија сасвим други изглед. Одмах он увиђа да од њега управо највише зависи да ли ће однос који му је дотле пружао само задовољства, постати сада за обоје обавеза и дужност, или ће избити на јавност

као један чисто женски скандал. И по својој природној логици неодговорног мужјака, и по стварном познавању морала данашњег друштва, закључује он да њему, као човеку, ипак више иде у рачун туђ скандал него ма каква лична обавеза и дужност. Нарочито га храбри при томе сазнање да по садашњим нашим појмовима греша само жена, али да ни њу не осуђују строго ако уме да сакрије свој грех и на тај начин скине са себе сву одговорност,

Ружу Стојановић морало је не само разочарати него и запрепастити и дубоко заболети овакво откриће, као и све могућности које јој се наметале да регулише своје ново стање. Наједном свирепо је осетила да друштво, какво је да је, са свима својим традицијама, компромисима и формама, ипак има више и снаге и права него појединац; да једна конвенционална уредба друштвена још увек више вреди него и љубав, и част, и савест; да човек у сексуалним односима уопште не пристаје на поштовање својих обавеза ако претходно не призове као сведоке цео свет и закон.

Они који су писали о случају Руже Стојановић већином се заустављају на тренутку када се јавља то питање о браку и мисле да је најважније знати је ли Младен Берић уопште давао каквих утешних обећања. Несумњиво је да би истинит одговор на то питање боље расветлио цео догађај и појачао кривицу једнога или другог; али морална оптужба против Младена Берића не би се могла поништити ни онда када би се одговорило негативно. Овде наима није у питању девојка заведена, увучена у сексуалне односе лепим речима и великим обећањима, и принуђена да једног дана, заједно са дететом, падне на терет човеку да је издржава и

привеже уза се за цео живот. Овде је реч о једној интелигентној и економски независној жени, чији последњи захтеви несумњиво сведоче колико је њој било више стало до тога да њено дете добије легалног оца, него да она стекне себи мужа. И то што нама данас изгледа тако дирљиво и честито у њеном несрећном односу, то је та очајна борба мајке ради детета, према коме се она осећала извесно највише крива.

Њено испаштање почиње, дакле, од момента када је увидела да се зближила са човеком који у сексуалне односе улази само са својом чисто анималном природом, а да при томе нимало не ангажује и своју савест; када се уверила да он пристаје на брак само под пресијом и наговором других, а у души буни се да ишта учини од онога што не може да му нареди никакав писани закон. И док под таквим утисцима њен бол и одговорност и осећање дужности нагло расту, код њега — ако је уопште чега било — све слаби, и најзад сасвим ишчежава у последњем тренутку, када је своју мужјачку логику поткрепио и познатом сељачком етимологијом да је морално само оно што се мора.

Данас је тешко нагађати шта је Ружа Стојановић у својим најтежим часовима могла да мисли, и какво је изгледало у њој оно што се не поверава никоме, па ни хартији, јер му нико не уме да нађе прави спољашњи израз. Вероватно се и бранила и окривљавала, и правдала и нападала друштво. Вероватно се и кајала што је на поверењу у мушку част засновала свој несрећни однос, и сву важност легалне гаранције схватила тек онда када је, као мати, свирепо морала искусити како брак још увек пружа једину могућност да се цео љубав мирно и поштено регулише у корист детета и жене. Све то могла је она у себи да

мисли, док је, с друге стране, осећање одговорности према својима и друштву несумњиво расло, и одвратност према њеном красном изабранику докочавала љубав, и њу најзад почела плашити неизвесност и ломити очајна срџба што је толико немоћна да ишта учини сама. У тим моментима, у њој се нешто бунило и опирало сваком уништењу, а пред њом усправљало се нешто страшно и неумитно, и заоштравало се до питања живота и смрти, — али са јасним давањем на знање да би и лакша и часнија била ипак смрт.

Када се у јавности сазнало за самоубиство Руже Стојановић, одмах се чуло и мишљење да је тај случај бацио наше женско питање бар за десет година у назад. Било их је и који су са очевидним задовољством говорили да нам остаје само приклонити главу под јарам патријархалног морала и ћутати, — ћутати зато што је наша несрећна другарица допустила да у њој традиција убије идеју. Говорило се, дакако, још којешта што ми нећемо овде ни спомињати ни на све одговарати. Јер, као што је већ казано, случај Руже Стојановић и Младена Берића носи у себи читав један друштвени и морални проблем, — и то проблем тако деликатан и толико сложен да се никако не може исцрпсти на неколико страна штампаног текста, а још мање се може решавати фриволним новинарским чланцима у Балкану, Трибуни, итд., и циничким досеткама мушким на рачун еманципованих жена. Зато Женски Покрет задржава себи право да се на ту ствар више пута враћа, да је расветли и са чисто начелне стране, и независно како од професионалног тако и од двострукога сексуалног морала, који овде — ми то сви врло добро осећамо — целом догађају дају

сасвим нарочиту боју. Тек после свега тога може се говорити је ли наш покрет овим случајем добио или изгубио.

За сада међутим, колико да се ипак нешто одговори, изјављујемо да ми никад нисмо сводиле цело наше женско питање само на љубав, и сву љубав опет на слободну физичку љубав. Познато је да жене нигде, па ни код нас, нису организоване једино зато да решавају чисто сексуални проблем, — и ако од њега у ствари не беже и не сматрају да ће бити свеједно како ће да се реши. Колико год буду могле, оне ће свакако настојати да овоме деликатном и необично важном питању нађу такво решење како би се једном отклонила провала између морала о коме се говори и онога по коме се живи, јер из дубине тога јаза избија највише и лажи и осуда и смртоносних криза.

Што се тиче Руже Стојановић, која је на свој начин покушала да схвати и пропати љубав, јасно је да она својом трагичном смрћу није створила никакво позитивно решење, као што, с друге стране, није ни зауставила нити чак онемогућила сав наш феминистички покрет. Али она је успела да нарочито истакне и јаче подвуче у нашем програму сексуално питање, које до сада није имало за нас толику важност. Од сада пак — не зато што би то била наша лична ћуд или не знам какав прохтев него што нас прилике нагоне — ми ћемо на тај проблем обратити много више пажње, и покушаћемо принудити цело наше друштво да над њим дубоко сagne главу и размисли како би могао поштено и правично да се реши.

Иначе, за свет и прилике какве су код нас данас, трагедија Руже Стојановић може имати и једну непосредну, превентивну важност. Јер као што њено самоубиство није остало незапажено, тако ни њен пример неће

остати без последица. И ми верујемо да ће те последице бити у главном добре, и ако сам пример у ствари то није. Биће по свој прилици тога да ће наше девојке мало озбиљније и дуже размишљати докле сме ићи њихово поверење, и је ли паметно обилазити у данашње време једину легалну форму која може загарантовати да се из овог или онога човека неће ишчаурити опет какав Младен Берић.

Но ми одмах напомињемо да смо далеко од наивног веровања како тобоже после смрти Руже Стојановић ниједна девојка неће више поћи њеним трагом. На жалост и несрећу нашу, ми смо сви такви да нас не опамети увек ни лично искуство, а камо ли туђе. Али пример је овде несумњиво такав да пре одбија него што привлачи и улива храброст, па нам зато изгледа неоснована бојазан да ће особа која се у овом случају жали постати јунакиња којој се подражава.

У осталом, када би Ружа Стојановић могла да оживи, ко зна за какву теорију би јој послужио баш њен лични случај. Али она је данас мртва, и нема тих израза који би је осудили јаче и свирепије него смртоносни хитац из њене сопствене руке. У једноме очајном тренутку она је морала осетити да са својим дететом без легалног оца не би могла имати у друштву ни раније место ни ранији углед, — док Младен Берић, научник и видно истакнут као васпитач омладине, на велику срамоту свога мушког пола није био толико свестан да осети нешто ма и приближно томе. Он је чак цело наше јавно мњење срзоао на свој морални ниво када је поуздано рачунао да нико у њему неће осудити кривца. Према томе, ако нам жена овде није створила никакав угледни пример, она је неоспорно показала то да је у њој била пробуђена савест; човек, на-

против, изишао је не само непоштен и несавестан, што људи у сексуалним односима несматрају за велику грешку, него и цинички бездушан и брутално одвратан, — толико одвратан да би га могли бранити само њему равни.

Да је Младен Берић са таквим појмовима о љубави и моралу ухваћен као заводник малолетних, морао би се несумњиво подврћи извесној законској казни; овде међутим, зато што је у питању зрела и самостална девојка, једина могућа осуда то је поштено јавно мњење, и ми сву важност полагамо на то колико ће се оно сада заузети да у корист жене и детета допуни и поправи закон.

Али при свем томе што ми ту допуну и поправак очекујемо са пуним правом, нас обеспокојава донекле што се баш то наше јавно мњење ових последњих дана оријентира у савим другом правцу. Морал забашуривања и попуштања јачем, који се тако успешно практикује на свима географским ширинама и дужинама, очевидно не може ни у нашој средини да се напречац затре, него и поводом решавања овог случаја отима све више и више маха. Отуда нас би само узбунило и заболело, али не и савим изненадило када би се на крају крајева пронашло да Младен Берић, и ако свестан саучесник у кривци, ипак није кривац.

Но ако је да се говори искрено, ваља признати да многим и многима међу нама вероватно изгледа и нелагодно и тешко да над Берићем изрекну једнодушну моралну осуду кад осећају врло добро да би она окрзнула или чак и јаче погодила и њихову савест. Али сваки наш паметан и честит човек са љубавним грехом — јер по данашњим нашим појмовима памет и честитост могу с тим лепо да се сложе — сваки дакле човек, ако је заиста паметан и честит,

морао би сада озбиљно и дубоко да се замисли зашто је то тако и докле ће се тако? И са пуном свешћу о великој одговорности нарочито пред млађима, имали би онда сви једнодушно да реше какав морал у овом тренутку мора да победи. Да ли онај што се тако речито проповеда и препоручује живом и писаном речју; или други, по коме је свакоме допуштено да сакрије своју кривицу или је удеси тако да изигра закон, чији растегљиви параграфи таман додирују границу на којој престаје неморал а почиње моралност.

За ту геометријску линију на граници сада се грчевито ухватио и наш даровити математичар Др. Младен Берић, а ми опет нестрпљиво очекујемо на коју страну ће да га пребаци наше јавно мњење.

Натарина Богдановић.

Одломак из једнога јавног предавања

II

Гледала сам више пута, право у лице и оштро у затворене очи, жену самоубијцу. Некад са запечаћеним писмом крај себе, некад без тога; некад са сликом човека у џепу, некад без тога; некад са дететом у утроби, некад без тога; некад са јавном клетвом у тестаменту, некад без једне речи освете и суда.

На лицу оне мртве жене, код које је љубав била јача од живота, види се обично црта триумфа. Триумф створења које је умело да замисли свет лепшим но што може да буде. На лицу мртве жене коју је глад у смрт отерала види се обично црта кротости. Јер је кротка у души морала бити она која је убила себе да не би убијала друге. На лицу убијене жене која је мајка, види се свакад тужна маска конзервативизма. Конзервативности,

да, јер се на несрећној мајци види цело оно трагично примитивно задовољство што је, по сваку цену, склонила срамоту.

Припроста, слепа, конзервативна, луда јадна мајка! Она још не зна философију да ниједан заплет и задатак живота сам по себи није срамота. Она још не зна рачуницу дугова и одговорности. Она још не зна морал да се не сме убити душа која није својом вољом пошла међу нас....

Свршио се сватовски лет, извршено је венчање, и мајка, озбиљна, брижна, носи дете, и тражи кућу где ће, сагнута и за вазда опредељена, до краја живота једно мислити, желети и хтети. Али куће нема. Нема. Поплашена жена не разуме. Она осећа да кућа мора постојати и да постоји, и кори себе да је зашла и не уме да је нађе, да је лакомислена и малоумна кад је могла заборавити где лежи једна једина стазица њенег будућег живота. И онда одједаред види стазу. И да је више не би изгубила, она јури по њој и дању и ноћу, жедна и гладна, здрава и болесна. Али на крају дуге стазе и дугих мука, види да куће нема. Спопада је ужас. Тражи, зове, моли, обећава, одриче се.

Одједаред, усред ужаса, она се прибира, снага и слобода јој ударе на уплакване очи: гле, моје дете је под кровом, моје дете је у топлоти и сигурности, моје дете је сито. Ја сам дакле та кућа и то спасење за којим лутам. Ја! И куда се онда осврћем, и шта и кога тражим? Шта и кога тражим! Јер свадба је тамо негде под облацима, на месту кога се више и не сећам, које не бих више познала ни да ме неко одведе до њега. А отац је тамо негде на друму, гост и пролазник живота, који лупа на многим вратима и живи у разним домовима, и кога можда такође не би више познала ни да га неко доведе до мене...

Свадба уваздуху, отац на друму. Ја сам, дакле, само сам ја венчана. Само је у мене ушивено и узидано дете. Ја сам та кућа за којом сам се тако узалудно освртала. Ја сам тај хранитељ кога сам тражила далеко од себе.

Кад могу крвљу да храним своје дете, хранићу га и хлебом!

Да ли осећате како је филозофија матере тешка, како је прогрес женин мучан, како је до оног врхунца, где ће из жене конзервативности нестати, како је до тог врхунца далеко, високо и стрмо.

Измучена, задувана, с колевком и с кућом у утроби, и сасвим сама, мајка се ипак успиње на тај врхунац. Али кад се успне, несрећница жена која не може срећу сама да поднесе, она се осврне да потражи некога од оних које је волела и који су њу волели. А кад се осврне, види дубоко

испод себе море жена. Жене, које не разумеју прогрес, које не схватају ново решење животног задатка, а које, можда и зато што је многа од њих такође остављена и остављана, вичу у висину: напуштена си, напуштена си, врати се натраг да те живот кињи као и нас, сиђи се с висине да у мемљивој дубини родиш као што смо и ми рађале, врати се да будеш несрећна и бедна, ако мислиш да ти опростимо и да ти дете пожалимо!

И мајка, припроста, слепа, конзервативна, страшљива, луда, јадна мајка се враћа. И несрећа онда из дана у дан расте, али опроштење и милост не долазе, а разбора и моралне снаге нема. И кад се једног дана кућа са колевком у себи претвори у гробницу са мртацем у себи, онда се тужно доследно затворио црни круг конзервативности свију жена.

Исидора Секулић-Стремница.

НАШИМ ЧИТАОЦИМА

Сва обавештења о Женском Покрету и о Друштву за Просвећивање Жене и Заштиту Њених Права могу се добити, усмено и писменим путем, од нашег администратора, који се свакога раднога дана од 2—4 часа налази у згради Министарства Просвете, у канцеларији Женског Савеза (собе у дворишту, приземно).

Претплата на Женски Покрет износи 24 динара годишње. Поједини бројеви 2 динара.

Претплата се шаље на Канцеларију Савеза (Администрација Женског Покрета). Рукописи се шаљу Уредништву, улица Краљице Наталије, 31.

У истој згради (Друга Женска Гимназија) држе се предавања из социологије, политике, економије и морала (Социјални течајеви за жене) сваког четвртка од 6—7 часова после подне. Приступ слободан свакоме.

Цео програм предавања објавићемо у новембарском броју.

Молимо све наше претплатнике који неуредно примају лист да своје тачне адресе и рекламације упућују администрацији, и да то учине по могућству што пре, јер се заостали бројеви распродају.